

Boomklevers in landschapsparken in Friesland

Eelco Brandenburg

De Boomklever *Sitta europaea* heeft zijn broedareaal de afgelopen dertig jaar vooral aardig uitgebreid in Noordoost-Nederland en in Noord-Brabant. Oorzaken hiervan zijn de toegenomen oppervlakte, ouderdom en variatie van de bossen in deze regio's. Daardoor kwamen de voorheen geïsoleerde bossen langzaam binnen handbereik. Thans vindt echter stabilisatie plaats. In 2010 was er plotseling een achteruitgang van circa 5%: een wintereffect en vergelijkbaar met de tik in de voorgaande winter van 2008-'09. In deze bijdrage wordt het huidige voorkomen geschetst in landschapsparken in Friesland.



Vaak zijn Boomklevers al op afstand te horen en maken zij aanhoudend kabaal. Toch is ook wel enkele malen gebruikgemaakt van een recorder met opgenomen boomklevergeluiden om de aanwezigheid te controleren.
Foto: Wirm Smeets.

Verspreiding in Friesland

De Boomklever is een standvogel pur sang. In verband met zijn honkvastheid komt hij in de grotere bossen in het oosten en zuiden van Friesland nog steeds fragmentarisch verspreid voor. Voorbeelden hiervan zijn de bossen bij Appelscha, Bakkeveen, Beetsterzwaag; in de gemeente Heerenveen onder andere bij Oranjewoud. De soort komt ook voor in Gaasterland, waaronder het Rijsterbos en de bossen rondom Oudemirdum.

De oudst bekende waarnemingen van de vorige eeuw dateren uit 1973 en 1974 beide bij Oranjewoud. Verder was er bij Tietjerk in het landgoed Vijversburg, ook wel het Bos van Ypey genoemd, in het voorjaar van 1975 een mannetje dat ongepaard bleef. Op 30 april 2004 zag ik hier twee exemplaren. Ook bij de inventarisatie van het Atlasproject 1973-'77 werd de soort nauwelijks waargenomen en het lijkt me sterk dat hij steeds over het hoofd zou zijn gezien of niet is gehoord in die kleine parkjes! Vandaar ook dat het boek

'Vogels in Friesland' slechts één pagina aan deze vogelsoort besteedde.

Dat de soort echter ook op de klei en in de veenweidegebieden op het platteland voorkomt zou men misschien niet meteen denken. Toch zijn daar kleine oases/enclaves aan de rand van dorpen, zoals (vooral Engelse) landschapsparken/tuinen waar de omstandigheden geschikt zijn voor deze soort. Daarnaast komt hij ook voor in dit soort parken in enkele steden, zoals Leeuwarden en Joure. Doorgaans is dat met hooguit één à twee paren, soms iets meer. Hoogstwaarschijnlijk broedt de Boomklever er nog niet zo lang. Aangezien het hier, zoals reeds gezegd, een echte standvogel betreft, gruwet hij als het ware om grote kale dus boomloze gebieden over te steken. Migratie c.q. dispersie van jonge vogels bedraagt meestal niet veel meer dan enkele kilometers. Wellicht hebben deze parken een relatief breed scala aan bomen. Belangrijk voor de klevers is de aanwezigheid van Zomereik *Quercus robur*, Wintereik *Quercus petraea*,



Holwortel bij Jongemastate.
Foto: Eelco Brandenburg.

Amerikaanse eik *Quercus rubra* en Beuk *Fagus sylvatica*. Het gaat hier vooral om oudere exemplaren, die vaak spleten en scheuren in de schors hebben en dan meestal meer insecten bevatten. Ook het voorkomen van Ruwe Berk *Betula verrucosa*, Hollandse Linde *Tilia europaea* en Acacia *Robina pseudoacacia* kan van belang zijn. Bij de laatste twee soorten vooral weer de oudere bomen met ruwe schors.

Gegevens

De gegevens die zijn gebruikt voor dit artikel zijn meestal afkomstig van eigen waarnemingen. Af en toe zijn ook observaties van anderen (Waarneming.nl) gebruikt, onder andere om de status van broedvogel te bevestigen. Ook om tegelijkertijd informatie te krijgen over wintergasten, die soms korte tijd in een park verblijven. Om vast te stellen of er in een gebied broedgevallen waren, zijn alle gegevens verwerkt die indicatief zijn voor een broedgeval. Waarnemingen tussen 15 februari en 31 mei van met name zingende mannetjes bijvoorbeeld, kunnen duiden op een territorium van een broedvogel (Van Dijk 2004). De waarnemingen van het broedseizoen 2011 zijn ook in de beschouwingen meegenomen.

Tuinen en parken

De Franse of barokstijl deed aan het einde van de zeventiende eeuw zijn intrede in de tuinkunst. Heremastate te Joure, Fogelsanghstate in Veenklooster en het Van Coehoornbos in Wyckel in de gemeente Gaasterland-Sloten en de Martenatuin in Franeker zijn voorbeelden van deze stijl. Later kwam



De oprijlaan naar Epemastate bij IJsbrechtum. In de tuin staan diverse soorten bomen, waaronder Linden, Zomereiken en Paardekastanjes.
Foto: Eelco Brandenburg.



Blauwe anemoon bij Martenastate te Cornjum.
Foto: Eelco Brandenburg.

men tot andere inzichten en de weerstand tegen deze barokke tuinen nam toe en ze zijn alle vier in meer en mindere mate omgevormd in de hieronder beschreven Engelse landschapsstijl. Dit resulteerde in het tweede deel van de achttiende eeuw in tuinen met een spontane en natuurlijke, maar schilderachtige aanblik. Een groepering van bomen, met hier en daar een losse boom, de vorm van de vijvers en een (gebogen) verloop van paden. Alles moest er zo natuurlijk mogelijk uit zien. De eerste drie objecten die aan bod komen, worden beheerd door de Friese natuurbeschermingsorganisatie It Fryske Gea. In de parken treft men nog altijd veel uitheemse exotische planten aan, waarvan velen oorspronkelijk afkomstig zijn uit Midden- en Zuid-Europa. Zij werden aangeplant omdat het oog ook toen al wat wilde hebben. Vanwege het voorkomen bij adellijke huizen – staten of stinsen (eigenlijk versterkt huis) – werden deze planten later stinsenplanten genoemd.

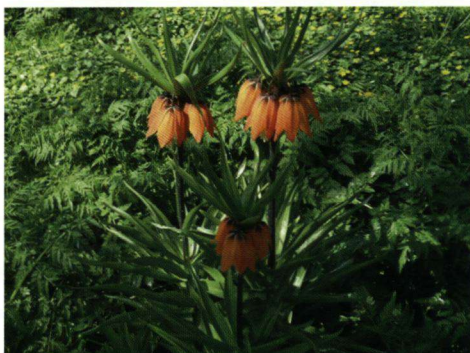


De Boomklever is een echte standvogel, die in Zuidwest-Friesland voorkomt op geïsoleerd liggende verspreide locaties.
Foto: Wim Smeets.

Martenastate te Cornjum

Martenastate ligt ongeveer 5 km ten noordoosten van Leeuwarden, dus zeker niet in een boomrijke omgeving. Het landgoed is in de zeventiende eeuw aangelegd; de hedendaagse vorm stamt uit het einde van de achttiende eeuw. Het park beslaat 4,5 ha. Er zijn mooie gebogen lanen en paden, waterpartijen en doorkijkjes, met bomen van wel driehonderd jaar oud. Dit laatste is zeker voor de Boomklever van belang. De lanen bestaan onder andere uit Linde, Beuk, Paardekastanje *Aesculus hippocastanum*, Es *Fraxinus excelsior*, Esdoorn *Acer pseudoplatanus*. Het bomenbestand is dus redelijk gevarieerd.

Half maart 2007 zijn daar twee Boomklevers gezien. Op 18 mei 2010 zag ik daar een Boomklever. Op 15 maart 2011 zijn daar door mij één tot twee exemplaren gesignaleerd; ook regelmatig kort roepend en soms even zingend. Begin april werden er drie vogels waargenomen; op 19 april waren dat er één en misschien twee, een enkele keer roepend en even bij een nestkast.



Keizerskroon in Jongemastate te Raerd.
Foto: Eelco Brandenburg.

Park Jongemastate

Het Park Jongemastate te Raerd (Rauwerd) ligt tussen Sneek en Leeuwarden, midden in de uitgestrekte weidegebieden van de zogenoemde Greidhoeke. Het park heeft een omvang van 2,2 ha. Er staan erg oude bomen, waaronder een grote Plataan *Platanus hispanica*. Helaas hebben recentelijk enige grote Beuken het loodje gelegd. Eén van de vrijwilligers van het park meldde, dat er in ieder geval in 2009 een paar heeft gebroed (mededeling mevrouw A. Jongbloed). Op 26 oktober 2010 zijn door mij één à twee vogels gehoord. Even eerder die maand zijn er twee gezien. Op 8 maart 2011 heb ik een Boomkle-



De tuin bij Epemastate is in 1825 ontworpen.
Foto: Eelco Brandenburg.

ver enkele malen mooi kunnen waarnemen en ook even horen roepen.

Van Coehoornbos

Het van Van Coehoornbos (11 ha) te Wijckel, gemeente Gaasterland-Sloten, is gelegen achter de Vaste Burchtkerk. Hoewel de afstand tot de grotere bossen niet zo ver is, maar toch nog wel 14 km (Rijsterbos) en 8 km (Oudemirdum) is het Wikelerbosk in dit verhaal meegenomen. Door het aanbrengen van aspecten uit de Engelse landschapsstijl in de achttiende eeuw is het parkbos er een stuk natuurlijker uit gaan zien. Vroeger bestond het bos voor een groot deel uit eikehakhout, dat langzaam is veranderd in opgaand bos. Verder staan er Essen *Fraxinus excelsior*, Esdoorns en Eiken. Deze bomen staan vooral langs de singels. Achter de ter ziele gegane buitenplaats Meerenstein is een heuveltje met oude Lindebomen. Op 15 november 1994 zag ik hier twee Boomklevers en op 6 december dat jaar nog één exemplaar. Op 11 april 1999 nam ik een roepende en zingende vogel waar. Op 9 april 2006 zat er een klever op het deksel van een nestkast. Op 18 maart 2011 zag ik één à twee vogels waarvan één zingend en roepend.

De Prinsentuin

De Prinsentuin in Leeuwarden stamt uit 1822. Er groeien onder andere Beuken, Platanen *Platanus hispanica*, twee Moerascypressen *Taxodium distichum*, een Zomereik, Berk, Gewone Paardekastanje en Treurwilgen *Salix*

vitellina. Op 11 oktober 2010 hoorde ik er een Boomklever; voorts zijn er in de jaren 2006-'10 observaties in de broedtijd geweest. De aanwezigheid is er zeker al vanaf 1997. Op 29 maart 2011 trof ik er een behoorlijk fel roepende en zingende vogel. In het gedeelte waarin de Prinsentuin naadloos overgaat in de Noorderplantage was nog een territoriumhoudende Boomklever aanwezig. Even daarna hoorde ik alweer een zogenaamde 'roller' van een andere klever bij de Westerplantage. Dit fluiten lijkt ietwat op dat van de mens. Dichterbij gekomen zag ik naast het mannetje ook het wijfje, dat stil op het deksel van een nestkast zat. Totaal dus zeker drie territoria tamelijk dicht bij elkaar.

Rengerspark

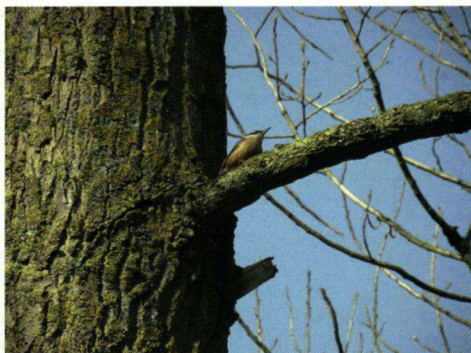
Het Rengerspark te Leeuwarden grenst aan de Prinsentuin en is in 1904 ontworpen. Linde, Esdoorn, Kastanjes, Beuken, Treurwilgen, Eiken, Taxus, een Haagbeuk *Carpinus betulus*, ook een Moeraseik *Quercus palustris*, Berken, een Meelbes *Sorbus aria* zijn onder andere van de partij. In februari tot en met april 1995 trof ik er driemaal een paartje aan. Wellicht waren de vogels hier al wat eerder aanwezig. Verder is de Boomklever onder andere hier in april 2008-'10 waargenomen. Op 11 oktober 2010 zag ik twee exemplaren. Op 29 maart 2011 heb ik wederom twee vogels gezien, waarvan één zeer fel roepend en zingend. In het najaar kan men deze soort in Leeuwarden ook wel in andere parken en dergelijke aantreffen.

Park Heremastate

Het Park Heremastate te Joure kreeg aan het begin van de achttiende eeuw de huidige structuur: onregelmatig aangelegde vijvers, kronkelende paden, enzovoort. Tegenover de nieuwbouw van het gemeentehuis is een statige oprijlaan aanwezig met geknotte oude Linden, verder onder andere twee Taxusbomen (coniferensoort) met daarbij vlakbij oude Eiken, Beuken, een Grauwe Abeel *Populus canescens*, Treurwilg(en) *Salix vitellina* var. *Pendula* bij de vijver. Op 13 februari 1998 heb ik hier drie vogels gezien. Op 27 februari 2008 twee Boomklevers en nog één op de Algemene Begraafplaats. Door anderen, bijvoorbeeld in maart 2008 en april 2009, werden één à twee vogels gezien. Op 7 oktober 2010 heb ik zeker vijf vogels in dit park waargenomen. Op 9 maart 2011 zag ik in ieder geval twee vogels bij elkaar (paartje). Daarnaast af en toe spontaan de zang maar ook de (contact)roep gehoord.

Park Epemastate

Het Park Epemastate te IJsbrechtum ligt 2 km buiten Sneek aan de rijksweg A7 richting Bolsward. De tuin is in 1825 ontworpen en hier bevinden zich Linden en een Prunus met twee stammen in de tuin voor de stins. Verder Zomereiken, Paardekastanjes, Gewone Plataan *Platanus x hybrida*. Op 14 februari 1999 nam ik daar mijn eerste Boomklever waar. Verder bijvoorbeeld op 20 maart 2006, 30 maart 2007, 11 februari 2008 en 7 juli 2010. Op de laatstgenoemde dag waren er

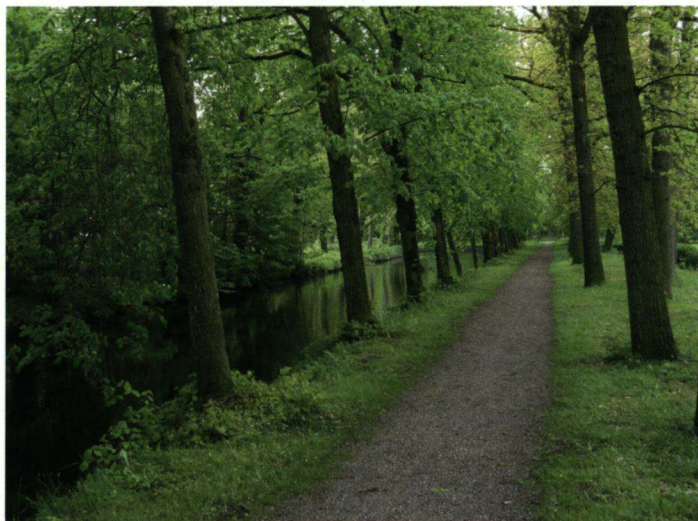


Boomklever bij Witmarsum.
Foto: Eelco Brandenburg.

hoogstwaarschijnlijk meer dan twee vogels, wellicht een familie. In 2011 is onder andere op 7 maart één exemplaar gezien en er werd ook kort de zang of roep gehoord.

Veenkloosterbos

Het Veenkloosterbos bij Fogelsanghstate in de gemeente Kollumerland stamt uit 1840. Enkele lanen waren al aangelegd voor 1800 en waren toen onderdeel van een Franse tuin. In juni 2010 en begin januari 2011 werden er respectievelijk tien en zeven Boomklevers waargenomen. Beide waarnemingen vielen buiten de broedtijd, ofschoon de eerste datum een paar met jongen suggereert. Op 11 maart 2011 ben ik er zelf geweest. Er waren op die datum zeker vijf territoria met zingende en roepende vogels! In het park staan betrekkelijk veel oude loofbomen en ook het (kleine)



Vooraf parken met oudere bomen, die vaak spleten en scheuren in de schors hebben, zijn aantrekkelijk voor de Boomklever omdat zij daarin meestal meer insecten aantreffen.
Foto: Eelco Brandenburg.



Parken met een breed scala aan boomsoorten zijn aantrekkelijk voor de deze vogelsoort.

Foto: Eelco Brandenburg.

bos is geschikt voor deze soort, vandaar ook de aanwezigheid van verscheidene paren.

Julianapark

Het Julianapark in Bolsward is gereedgekomen in 1915. Op 12 april 1997 trof ik hier voor de eerste keer een Boomklever aan, daarvoor nooit! Ook in februari en maart 2002 was er een exemplaar. In 2005 is met stellige zekerheid in dit park gebroed: een nest in een boomholte op 27 maart. Het is aannemelijk dat er in maart 2006 een broedpoging is geweest. Er is toen een paartje gesignaleerd. Voorts in maart en april 2008 twee exemplaren. De laatste keer was op 16 februari 2009. Tien à vijftien jaar geleden zijn in twee aangrenzende straten nogal wat bomen gerooid, daarmee werden de foeragemogelijkheden een stuk minder. Enkele jaren geleden is het park gerenoveerd en zijn er

helaas opnieuw bomen verwijderd. Aanwezige boomsoorten zijn Essen, Esdoorn, Iepen (geslacht *Ulmus*), Kastanjes, een Kornoelje (een Cornussoort), één Ginkgo, een Moerascypres, Thuja's (conifeer), Linde, Haagbeuken *Carpinus betulus* en Taxus.

Martenatuin

De Martenatuin te Franeker is een Hof van Eden dat dateert uit de vijftiende eeuw. Hoogstwaarschijnlijk is hij omstreeks 1830 veranderd in de Engelse stijl. De tuin is in 1972 gerenoveerd en is toen weer ingericht in de Franse stijl. Hij bevat echter betrekkelijk weinig voor de Boomklever geschikte bomen. Deze schaarste en daardoor dus te weinig voedsel is de oorzaak van het onregelmatige voorkomen van de Boomklever. Twee goede vrienden namen hier op 10 maart 2011 hier een Boomklever waar. Ik heb hem op 23

maart 2011 – het gebruik van een cassette-re-corder ten spijt – niet aangetroffen. Voorkomende bomen zijn onder andere Beuk, Ruwe Berk *Betula pendula*, Taxus en verder erg veel Klimop *Hedera helix*.

Alweer wat jaren geleden was in het Franekerbos, gelegen op 3 km van deze tuin, een broedgeval. Nadien is dit onbekend bij de Vogelwacht Franekeradeel en omstreken. Ook ik kon hier op 14 april 2011 niets ontdekken. Het – weliswaar dus incidentele – voorkomen van deze soort in dit bos, dat in 1987 is aangelegd bij 't War, doet denken aan de recente aanwezigheid van de Boomklever bij Witmarsum. (zie bij Vlietsterbos). Dezelfde dag had ik opnieuw geen succes in de Martenatuin, maar de waarneming van een Boomklever die middag in de laan naar het voormalige hoofdgebouw van de Psychiatrisch Ziekenhuis vergoedde veel. De afstand tot de Martenatuin zal niet meer dan twee kilometer zijn.

Engelse Tuin

De Engelse Tuin te Harlingen is in 1843 als eerste stadstuin in Friesland ontworpen. In 2009 is de tuin gerenoveerd. Op 21 maart 2006 heb ik hier een klever gezien en op 14 april 2011 een paartje, af en toe kort zingend en roepend. De boomsoorten hier zijn Gewone Paardekastanje en Treurwilg.

Vlietsterbos

In het Vlietsterbos ontdekte ik op 6 april 2011 tot mijn grote verrassing een paartje bij een nestkast. Het bos is in 1980 bij Witmarsum

aangelegd als recreatiegebied en is in eigendom bij Natuurmonumenten. Er staan onder andere Essen, Wilgen en Populieren en langs de fietspaden wat Lindebomen. Hieruit blijkt maar weer eens dat de kansen voor vestiging van de Boomklever gestaag stijgen door het ouder worden van de bomen. Op 10 april 2011 het stelletje opnieuw gezien en is daarnaast ook een paring gezien. Ook op 10 mei 2011 is er een kleveresignaleerd, evenals op 1 november 2011.



Wrangwortel in de Martenatuin te Franeker.
Foto: Eelco Brandenburg.

■ E.W.F. Brandenburg, Turfkade 38, 8701 JM Bolsward, e.brandenburg@hetnet.nl

LITERATUUR:

- Dijk, A.J. van (2004): Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- It Fryske Gea (2010): Natuurgids. Ontdek de Friese Natuur. It Fryske Gea, Olterterp.
- Ploeg, D.T.E. van der, W. de Jong, M.J. Swart, J.A. de Vries, J.H.P. Westhof, A.G. Witteveen & B. van der Veen (red.) (1979): Vogels in Friesland. Stichting Avifauna/Fryske Akademy Leeuwarden: 1299-1300.
- Vries, A. de (1985): De Boomklever. Thieme & Cie, Zutphen.
- Vogel, R.J. (2002): Boomklever *Sitta europaea* bladz. 428-429 in: Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002): Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. – Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis. KNNV Uigeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.